

S2-01 Funkcionális nyelvek alapfogalmai

Tartalom

1. Funkcionális nyelvek alapfogalmai
 - Modell
 - Kiértékelés
 - Curry-zés
 - Magasabbrendű függvények
 - Listák
 - Tisztaság
2. Típusok
 - Algebrai adattípusok
 - Típusosztályok
 - Típuskonstruktorok
 - Kindok
3. Monadikus programozás
4. További források

1.Funkcionális nyelvek alapfogalmai

1.1 Modell

Funkcionális programozási paradigma, nyelvek

- Nem az algoritmust írjuk le \implies függvényekkel specifikáljuk a feladatot
- Deklaratív nyelvek családjába tartozik
 - Imperatív nyelvek: **HOGYAN** csinálja meg a feladatot a program, utasítások írása, sokszor a memóriát is mi kezeljük
 - Deklaratív nyelvek: **MIT** csináljon a program, magát a feladatot adjuk meg
- Minden program alapegysége a függvény
 - Maga a program, programmodul \rightarrow az egy függvényhalmaz
 - Program végrehajtása \rightarrow kezdeti függvénykifejezés (**main**) kiértékelése
- Matematikai számítási modellje a lambda-kalkulus
 - (Érdekesség: szokták lambda-kalkulust a funkcionális nyelvek *“assembly-jének”* is hívni)
- Nincsenek változók, nincsen állapot, minden immutable, minden másolódik
- Iteráció helyett paraméterek mintaillesztése (*pattern matching*) és rekurzió
 - Mintaillesztés + rekurzió: mint a teljes indukció matematikában
 - Első minta: alapeset
 - Rekurzív minta: indukciós lépés

Funkcionális programozás előnyei

1. Közelebb áll a feladat és annak leírása

2. Szemlélete közelebb áll a formális, matematikai leíráshoz, precízebb
3. Helyességet könnyű kifejezni
 - Hoare-hármasokat (elő-utó feltétel) könnyű funkcionális nyelvekkel leírni
4. Feladatosztályok absztrakcióinak kifejezése
 - Van egy nagyon általános feladatsémám (nem algoritmus!)
 - Ezt egy függvénnyel felparaméterezve (*magasabbrendű függvények*) eljutok a konkrét feladathoz
5. Kevesebb sor, tömörebb program, kevesebb hiba, könnyebb karbantarthatóság
6. Könnyű funkcionális programokat párhuzamosítani
 - Például $(2 + 3) + (7 + 1)$
 - Egyik CPU: $(2 + 3)$
 - Másik CPU: $(7 + 1)$
 - Minden asszociatív műveletre igaz: ha zárójelezünk, akkor több CPU tudja feldolgozni a zárójelezett részeket

Végrehajtási modell

- Végrehajtási modell egy konfluens redukciós (átíró) rendszer
- Mitől konfluens:
 - Az egyes részkifejezések átírásának sorrendje a végeredményre nincs hatással
 - A sorrend legfeljebb azt befolyásolja
 \implies hogy az átírási lépéssorozattal eljutunk-e a végeredményig
- Tehát a végrehajtás redukciós, átírási lépések, redukáló kifejezések (redex-ek) sorozata

1.2 Kiértékelés

- Kiértékelőrendszer feladata
 - Kiértékeli a specifikációt
 - majd megadja a függvényértéket
- Függvénydefiníció részei
 1. Függvény azonosító
 2. Formális paraméterek
 3. Függvény törzse
- Kiértékelés menete
 - Átírási lépések (redukciók) sorozatával
 - Átírási lépésben függvény alkalmazásában: függvény helyettesítése
 \implies függvény törzsével
 - Addig írunk át, amíg el nem érjük a normálformát \implies azaz tovább már nem lehet átírni
- Kiértékelési stratégiák nem mások, mint redex-ek kiválasztási sorrendje. Ezek lehetnek:
 - Mohó

- Lusta
- Párhuzamos

Lusta (Lazy) kiértékelés

- Nem fontos a függvénykiértékelések sorrendje
- Először a **FÜGGVÉNYT** értékeli ki
- Haskell-ban és Clean-ben: alapértelmezett kiértékelési mód

```
squareinc 7      =
square (inc 7)   =
(inc 7) * (inc 7) =
8 * (inc 7)      =
8 * 8            =
64
```

Mohó (strict) kiértékelés

- Fontos a függvénykiértékelések sorrendje
- Először az **ARGUMENTUMOKAT** értékeli ki
- Haskell-ban és Clean-ben: alfüggvény/paraméter **!**-el való megjelölése

```
squareinc 7      =
square (inc 7)   =
square (1 + 7)   =
square 8         =
8 * 8            =
64
```

1.3 Curry-zés

- Matematikában: több argumentumot elfogadó függvény átalakítása **függvények sorozatára** amik csak egy-egy argumentumot kapnak
- Minden függvény csak egy argumentummal rendelkezik

```
((+) x) y  -- x + y helyett
```

1.4 Magasabbrendű függvények

Függvények, melyeknek

- argumentumaik egy- vagy több függvény
- vagy visszatérési értékük egy függvény

```
applyFunctionTwice :: (Int -> Int) Int -> Int
applyFunctionTwice f x = f(f x)
```

```
applyFunctionTwice (\x -> x + x) 3 = 12
```

1.5 Listák

Listák ábrázolása

- Láncolt listákkal
- Maga a listaábrázolás is egy függvény. Funkcionális programozásban mindennek az alapja a függvény.
 - [] listaépítés függvénye, listakonstruktor ([a] írható [] a -ként is, mint [] függvény alkalmazása)
 - : listaragasztás, konkatenáció függvénye
- Listaműveletek esetén nem írunk felül semmit, **NEM MÓDOSÍTUNK ELEMET!**
 - Listafüggvény eredménye egy új lista lesz
 - Immutable, mindig másolódik (valójában csak a lista váza másolódik)

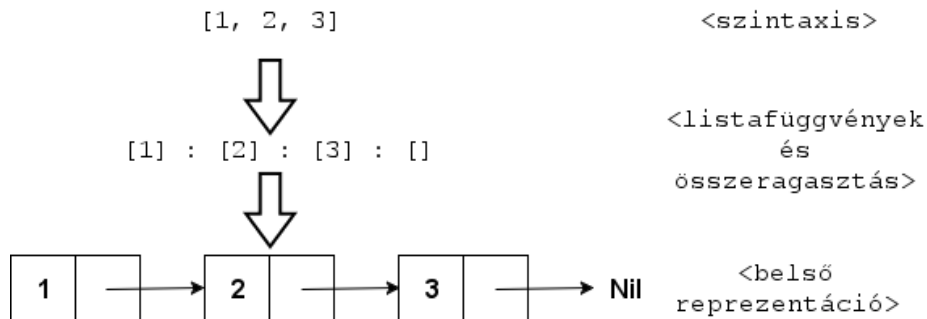

Figure 1: Lista felépítése és ábrázolása funkcionális nyelvekben.

Listakonstruktor mintaillesztést használ:

```
data [] a = []           -- "a" bármilyen típusú (polimorf) paraméter.
              | a : [a]   -- Üres lista ha nem adunk elemet.
              -- Értékhez hozzáragasztunk egy következő listát.
              -- A következő lista lehet üres is ([]).
```

Lista típus definíciója Haskell-ban:

```
data List a = Nil        -- Üres lista.
              | Cons a (List a) -- "Cons" a ragasztás, "(List a)" lehet üres is
```

- Ez egy rekurzív, paraméteres típus
- Szétszedhető, újra összeragasztható, az elejéről könnyű kivenni, könnyű hozzátenni
 - Végére nehéz elemet tenni, költségesen végig kell járni

- (Megjegyzés: mint ahogy láncolt listákban szokás imperatív programozásban is.)

Szabványos listafüggvények (Clean nyelv)

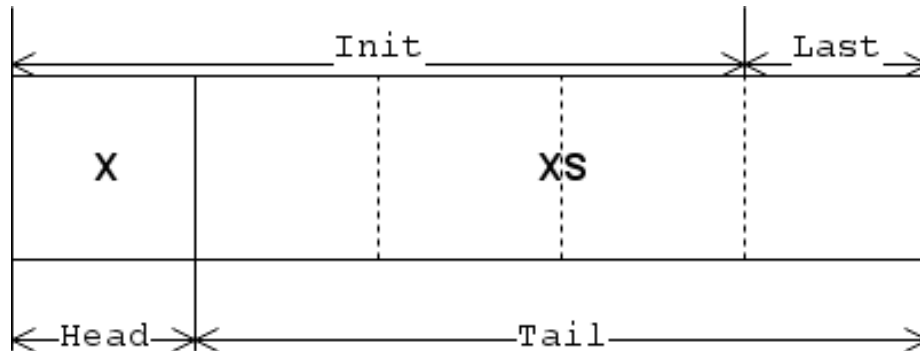

Figure 2: Head, Tail, Last és Init függvények

- *Head*: lista első elemének olvasása

```
hd [x : xs] = x           -- Minteillesztés első elemre
hd []       = abort "hd of []" -- Üres lista esetén hiba
```

- *Tail*: lista végéről olvasás
 - Nem egy elemet, hanem a maradék listát adja vissza

```
tl [x : xs] = xs          -- Minteillesztés első elem után ragasztott listára
tl []       = abort "tl of []" -- Üres lista esetén hiba
```

- *Last*: lista utolsó elemének olvasása (head ellentétje)

```
last [x]      = x           -- Minteillesztés egy elemre
last [x : xs] = last xs     -- Rekurzív hívás maradék listára amíg egy elemet
                             -- nem kapunk
last []       = abort "last of []" -- Üres lista esetén hiba
```

- *Init*: lista elejének olvasása (tail ellentéte)

```
init []       = []          -- "I didn't do anything and I still got paid."
init [x]      = []          -- Utolsó elem a listában már nem kell
init [x : xs] = [x : init xs] -- Rekurzív hívás amíg egy elem nincs a listában
```

- *Length*: lista hossza

```
length []      = 0           -- Minteillesztés üres listára
length [_ : xs] = 1 + length xs -- "_" a thunk-ot ("tönk") jelenti. Tökmindegy
                             -- mi van ott, nem kerül kiértékelésre, nem
                             -- foglalkozunk vele.
```

- *Reverse*: **NEM FORDÍTJA MEG A MEGLÉVŐ LISTÁT!** Másolatot készít, ami meg van fordítva.
- *Sort*: **NEM RENDEZI A MEGLÉVŐ LISTÁT!** Másolatot készít, ami rendezve van.

Magarabbrendű listafüggvények

- *Filter*: megadott logikai függvény (*predikátum*, *predicate*) alapján kiválogatja azokat az elemeket a listából amelyekre teljesül a logikai függvény

```
evenNumberFunction :: Int -> Bool
evenNumberFunction x = x mod 2 == 0
```

```
evenNumbers = filter (evenNumberFunction) [0..]
```

- *Map*: elemenkénti függvényalkalmazás
 - Első paraméter: függvény, amit `map` a második paraméterben kapott lista elemeire alkalmaz
 - Második paraméter: lista, aminek elemeire az első paraméterben kapott függvényt alkalmazza

```
map :: (a -> b) [a] -> [b]
map f [] = []
map f [x : xs] = [f x : map f xs]
```

- *Fold*: elemenkénti fogyasztás
 - Paraméterként kapott függvénnyel kicseréli a lista összeragasztó függvényt (`:`)
 - Van jobbszociatív (`foldr`) és balsszociatív (`foldl`) változata

```
foldr :: (a -> b -> b) -> b -> [a] -> b      -- (a -> b -> b): Alkalmazandó listafüggvény
foldr f z [] = z                             -- b:           Kezdőérték ami nincs listában
foldr f z (x : xs) = f x (foldr f z xs)      -- [a]:          Lista amire fold alkalmazva van
                                           -- b:           Eredményérték
```

További magasabbrendű listafüggvények:

- `takeWhile`: elemek megtartása míg predikátum teljesül
- `dropWhile`: elemek eldobása míg predikátum teljesül

1.6 Tisztaság

- Nyelvi elemei felhasználásánál mellékhatások biztosan nem lépnek fel (*pure programming*)
- Az előző értéket megsemmisítő értékadás vagy más imperatív programozásra jellemző nyelvi elem nem áll rendelkezésre

Pár tulajdonság:

- *Hivatkozási helyfüggetlenség*
 - Ugyanannak a kifejezésnek a programszöveg bármely pontján \implies ugyanaz lesz a végeredménye
- *Egyenlőségi érvelés*
 - Minden egyes előforduláshoz beírható a „végeredmény” \implies hisz úgy is egyenlőek a hivatkozási helyfüggetlenség miatt

Egyéb tulajdonságok:

- *Szigorú típusosság*
 - Kevés, vagy egyáltalán nincs implicit típuskonverzió
- *Statikus típusrendszer*
 - A kifejezések típusa fordítási időben ismert
 - Absztrakt- és algebrai adattípusok leírásához adottak a nyelvi eszközök
 - Hindley–Milner-féle korlátozottan polimorfikus típusrendszer
- *Rekurzió, mintaillesztés*
 - Konstruktorokra, típusértékekre (amelyek valójában konstruktorok, konstans függvények)
 - Joker minta
 - Órfeltételek (argumentumokra, `x when x > 10`)
- *Margó-szabály*
 - Összetartozó kifejezések csoportjának azonosítására és deklarációk hatáskörének korlátozására alkalmas a bal oldali margó szélességének változtatása
- *IO-modell*
 - Haskell IO monádja
 - Vagy a Clean **Unique World** típusa (egyszeresen hivatkozott, egyedi környezet)
 - A műveletek „láncolásával” (`>>=`, *bind*) egy rejtett változó, a külvilág modellje adódik át

2. Típusok

2.1 Algebrai adattípusok

Algebrai adattípusok: összetett típusok amiket több típusból kapjuk

Példák:

- **List**: **Nil**, **Cons** és **List**-ből épül fel
- **Tree**: **Node**, **Leaf** és **Tree**-ből épül fel

De mitől algebrai egy algebrai adattípus?

- Típuselméletből:
 - összeg típusok (*sum types*)
 - szorzat típusok (*product types*)

- Összeg típus: $A \mid B$, választás, A és B altípus egy összeg típust alkot (mintha $A + B$ lenne)
- Szorzat típus: $A \times B$ együtt, kombináció, A és B altípus egy szorzat típust alkot (mintha $A \times B$ lenne)

Paraméteres algebrai adattípusok

- Fa (egyparaméteres algebrai típus)
- Ez a paraméter most az `a` lesz
- Típus definiálása

```
data Tree a = Node a (Tree a) (Tree a)
            | Leaf
```

- Jelölések:
 - `Tree`: alaptípus
 - `a`: típusváltozó
 - `Node`: adatkonstruktor (ragasztó, fordító lefoglal neki memóriát)
 - `(Tree a)`: leszármazott típus, lehet `Tree Int` vagy `Tree String` is

Típus használata

```
fa = Node 2 (Node 1 Leaf Leaf) (Node 3 Leaf Leaf)
```

Lehet akár két különböző típusparamétere, `a` és `b`, ekkor kétparaméteres lesz

```
data Tree a b = Node b (Tree a b) (Tree a b)
               | Leaf a                                -- most Leaf-ben is tárolok értéket
```

Paraméter nélküli adattípus

- Nem adok típusváltozót paraméterként
- Ilyen például a felsorolásos típus (*enumeration*)
- Tipikusan összeg típusokból áll

```
data Day = Mon | Tue | Wed | Thu | Fri | Sat | Sun
```

- `Day` típuskonstruktornak hét darab adatkonstruktora van

Rekurzív adattípusok

- Olyan adattípus, ami saját magát is tartalmazza más értékkel

```
data List a = Cons a (List a)
            | Nul
```

- Lista adatkonstruktorai
 - `Nul`: üres lista (`[]`)
 - `Cons`: összeragasztott lista (`:`)

Más adattípusok felírása

Például parser-ek írásához kifejezésfákat (parse tree) BNF-formában megadhatjuk

```
:: Statement = Skip
              | Sequence Statement Statement
              | Assign Var ArithmeticExpression
              | If BoolExpression Statement Statement
              | While BoolExpression Statement
```

2.2 Típusosztályok

- Hasonló egy interfészhez
 - Megad pár függvényt, melyet a típusnak teljesíteni kell
- Azt mondjuk: egy típusnak van példánya adott típusosztályra
 - amennyiben megadtunk egy példányt (instance)
 - és definiáltuk a megfelelő függvényeket.
- Van lehetőség egy függvényre megadni „default” implementációt a többi függvény felhasználásánál.
- A függvények típusdeklarációiban előfordulhatnak típusparaméterek
 - Ezekre megadhatóak megszorítások
 - Hiszen egyébként a paraméter helyére bármely típus behelyettesíthető lenne (ez a parametrikus polimorfizmus egyébként)
- A megszorításban megadható, milyen típusosztály példányokat várunk el az adott típustól.
- Egyes funkcionális nyelvek képesek az alapvető típusosztályok függvényeit automatikusan levezetni egy típus számára (**deriving**). Ezek beépített, egyszerűbb típusosztályok
 - **Eq**: egyenlőség
 - **Ord**: rendezés
 - **Show**: sztringgé alakítás
 - **Read**: beolvasás sztringből

2.3 Típuskonstruktorok

- Típuskonstruktor: típus felépítése és származtatása. Például **List** és **Tree**
- Adatkonstruktor: típuskonstruktor paramétere. Ezekről függ mi lesz a típus.

Nulláris típuskonstruktor

- Ha nulla argumentuma van: nulláris típuskonstruktornak hívják (*nullary type constructor*)
 - Például `data Bool = True | False` (Haskell)
 - **Bool**: típuskonstruktor
 - **True** és **False**: két nullás adatkonstruktor

Unáris típuskonstruktor

- `data Tree a = Leaf | Node a (Tree a) (Tree a)`
- `Tree`: típuskonstruktor

2.4 Kindok

- Magasabb rendű típus: típust kap argumentumként (akárcsak magasabb rendű függvényeknél)
- Kind: típusok, amik információt mondanak el a kapott típusról
- “Kind of a type”, avagy “mi a típus típusa?”
- Elsőrendű típus kindja (konkrét típus vagy típuskonstans): $*$
- Magasabbrendű típus kindjai (Curry-zve írjuk őket)
 - Unáris típuskonstruktor kindja (egy típusparamétert fogad el): $* \rightarrow *$
 - Bináris típuskonstruktor kindja (két típusparamétert fogad el): $* \rightarrow * \rightarrow *$

Kind-ok nyelvtana:

$$K ::= * \mid (K \rightarrow K)$$

Kind-ok jobb asszociatívak (jobbról kezdjük a zárójelezést)

$$* \rightarrow * \rightarrow * = * \rightarrow (* \rightarrow *)$$

Melyik típus milyen kind-al rendelkezik?

- `Int`: $*$ (konkrét típus)
- `Char`: $*$ (konkrét típus)
- `Bool`: $*$ (konkrét típus)
- `[a]`: $* \rightarrow *$ (unáris típuskonstruktor)
 - Mert még kell neki hogy milyen típusú lista lesz belőle
 - Ne felejtse el, `[a]` ugyanaz mint `[] a`
- `List`: $* \rightarrow *$ (unáris típuskonstruktor)
 - `data List a = Nil | Cons a (List a)`
 - Argumentum: milyen típusú értékek legyenek a listában és milyen típusú értéket ragasszon össze `Cons`
- `Tree`: $* \rightarrow * \rightarrow *$ (bináris típuskonstruktor)
 - `data Tree a b = Leaf a | Node b (Tree a b) (Tree a b)`
 - Argumentumok: milyen típusú legyen `a`, majd utána milyen típusú legyen `b`

3. Monadikus programozás

- Módszer mellyel számításokat lehet építeni
 - Funkcionális nyelvekben adattípus, amiben a számítások lépések láncaként vannak definiálva
 - Monád meghatározza hogy az összekombinált számítások hogyan alkossanak egy új számítást
- Három fő művelet:
 - `bind (>>=)`
 - `>>`
 - `return`
- Ha nem lennének monadikus műveletek, akkor fejfelé nézne ki egy program tele lambda kifejezésekkel
- Pure programming: funkcionális nyelvekben nincsenek mellékhatások.
 - Monádok: “Lennél szíves csinálni nekem egy mellékhatást?” (*Rinus Plasmeijer*)

Monad mint típusosztály

```
class Monad m where
  return :: a -> m a
  (>>=) infixl 1 :: (m a) (a -> m b) -> m b

  (>>) infixl 1 :: (m a) (m b) -> m b
  (>>) m k := m >>= \_ -> k

  fail :: String -> m a
```

Amikor ezt a típusosztályt akarjuk példányosítani

- `>>` műveletet már meg se kell adni az instance-ban, mert `>>=` definíciójából származtatjuk

`return`

- Egyszerű típusból (`a`) fogja az értéket \implies monadikus értéket (`m a`) csinál belőle
- Értéket beemeli a monadikus környezetbe
- Szerencsétlen elnevezése van, semmi köze az imperatív megfelelőjéhez, nem tér vissza semmivel

Bind művelet (`>>=`)

- Számítás eredményét másik akcióhoz rendeli
- Argumentumként vesz

- Monadikus értéket (`m a`)
- Függvényt, mely egyszerű típusból monadikus értéket csinál (`a -> m b`)
- Visszatérési értéke újabb monadikus érték lesz (`m b`)
- Utána lambdakifejezést kell használni

```
f >>= \x -> return x
```

```
>>
```

- Bind-ból származtatott művelet
- Nem bind-ol semmilyen eredményt
- Szekvenciaként lehet felfogni
- Programozható pontosvesszőnek is mondják

```
m >> k
```

```
(>>) m k = m >>= \_ -> k
```

Maybe

- Mellékhatás: számítás eredményének opcionálitása adható meg
 - Exception-ök szimulálása
 - “Hiba” a függvényből felfele propagálódik
- Ha függvény adott pontban nem értelmezhető: `Nothing`
- Ha igen: számításokat sorba is kapcsolhatjuk bind-al amíg van eredmény

```
:: Maybe a = Just a
           | Nothing
```

```
instance Monad Maybe where
  return x = Just x
  (>>=) (Just m) k = k m
  (>>=) _ _ = Nothing
```

State

- Mellékhatás: bármilyen típusú állapotinformációt lehet rendelni számításhoz
- Bemenetként állapotot kap
- Kimentként
 - `t` típusú visszatérési értéket
 - és egy `s` típusú új állapotot add
- Önmagában még nem monád, hanem absztrakt monád
 - állapot típusával, `s`-el paraméterezhető

```
:: State s a = ST (S s a)      -- Clean nyelv
```

```
unST :: (State s a) -> S s a
unST (ST m) = m
```

- State kétparaméteres típus, Monad csak egy
 - nem baj, mert State kind-jait lehet Curry-zni

```
instance Monad (State s) where -- (State s) absztrakt monád, kell még s típusa
  return x = ST (return_S x)
  (>>=) m k = ST ((unST m) bind_S (\x -> unST (k x)))
```

List monád

- Lista típusára, [] típusra is felírható egy monadikus típuspéldány
 - Listák segítségével is lehet monadikus műveleteket ábrázolni
- Mellékhatás:
 - egy monadikus akciót egyszerre több elemen lehet végrehajtani
 - ezeket az elemeket újra listává ragasztjuk össze

```
instance Monad [] where
  return x = [x]
  (>>=) m k = flatten [k x \\ x <- m]
```

“do” jelölés

- Szintaktikai cukor monadikus programozásra Haskell-ban
- Megfelelő átírási szabályok, melyekkel olvashatóbbá tehető a program
- Mintha imperatívan programoznánk

```
do { e1; e2 }      -- e1 >> do { e2 }

do { p <- e1; e2 }  -- e1 >>= \x -> case x of p -> do { e2 }
                  --                      _ -> fail "error"

do { let p = e1; e2 } -- let p = e1 in do { e2 }

do { e }           -- e
```

4. További források

- Egy korábbi Funkcionális Nyelvek 1 vizsga anyagom
- Korábbi záróvizsga tételkidolgozások
- <http://lambda.inf.elte.hu/fp/Index.xml>
- <https://wiki.haskell.org/Thunk>
- <https://wiki.haskell.org/Fold>

- <https://wiki.haskell.org/Constructor>
- <https://wiki.haskell.org/Monad>
- http://adit.io/posts/2013-04-17-functors,_applicatives,_and_monads_in_pictures.html